

ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ СИРОТАМИ

У даній статті автор обґрунтовує педагогічні умови вищої підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи із дітьми-сиротами (корегування змісту професійно-педагогічної підготовки студентів урахуваючи особливості дітей-сиріт; використання методик професійної спрямованості, потенціалу педагогічної практики і самостійної роботи; розвиток у студентів рефлексивного ставлення до роботи з соціальними сиротами). Реалізація педагогічних умов, передбачає спрямування студентів на інтенсивне засвоєння взаємозв'язку рис характеру дітей соціальних сиріт та особливих умов їх психічного розвитку, а також проведення низки занять із навчальної дисципліни "Теорія і методика виховної роботи з дітьми, які залишилися без піклування батьків" у режимі тренінгу. При цьому потрібно робити акцент на формі проведення заняття (у колі), що допоможе об'єднати знання всіх учасників. Важливим є те, що під час таких занять учасники актуалізують свої знання про особливості дітей-сиріт, обмінюються ними, засвоюють нові; замислюються і змінюють вже сформовані установки; вчаться епатувати, бути толерантними стосовно соціальних сиріт; з'ясовують негативні аспекти їх соціалізації. На основі отриманих знань студенти засвоюють вміння прогнозувати й запобігати негативним поведінковим виявам з боку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки.

Ключові слова: діти-сироти, готовність до роботи з соціальними сиротами, професійна підготовка майбутніх соціальних педагогів, педагогічні умови формування готовності.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Проблема сирітства в Україні – не нова. В останні роки, як стверджує статистика, дітей-сиріт стало набагато менше. Але все ж забезпечити кожного малюка родиною так і не вдалося – у національній базі усиновлення тисячі імен. Більше того, багато із них знедолені двічі: у них не тільки немає сім'ї, а й здоров'я.

Розвиток та удосконалення системи сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, є одним із пріоритетних напрямів соціальної політики України, адже щороку близько 8 тис. дітей залишаються без батьківського піклування.

Соціальний сирота - це дитина, яка має біологічних батьків, але вони з якихось причин не займаються вихованням дитини і не дбають про нього. У цьому випадку турботу про дітей бере на себе суспільство і держава. Це і діти, батьки яких юридично не позбавлені батьківських прав, але фактично не піклуються про своїх дітей.

Сирітство – соціальне явище, обумовлене наявністю в суспільстві дітей, які залишилися без піклування батьків внаслідок його смерті або позбавлення їх батьківських прав, визнання батьків недієздатними, безвісно відсутніми і т.п. По відношенню до них вживається також поняття "діти, які залишилися без піклування батьків" - це сироти, або ті діти, які не можуть більше залишатися з батьками, тому що ті від них відмовилися, через хворобу батьків, позбавлення батьків свободи, або згубного або зневажливого ставлення батьків. Сюди також включають дітей-інвалідів, яких батьки віддали на піклування держави. Діти, які залишилися без піклування батьків, проживають у сирітських закладах, лікарнях, державних будинках або інтернатах, і в установах для інвалідів.

У нормативно-правових актах визначено обов'язки батьків щодо догляду дітей до їх повноліття, вказано на рівність дітей у своїх правах незалежно від походження, а також гарантовано державою утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування. Разом з тим, як свідчить аналіз публікацій з проблеми дослідження, на сьогоднішній ступінь сформованості державної політики стосовно соціальних сиріт залишається на низькому рівні. Це пояснюється як складністю проблеми, так і різним рівнем її актуальності в регіонах України, а також повільністю реагування держави на нові соціальні виклики. Одним з них є масова міграція громадян України за кордон з метою пошуку заробітку. Це є додатковим фактором позбавлення дітей належного догляду з боку батьків і переведення їх до категорії соціальних сиріт. Однак, адекватних заходів щодо протидії можливим негативним наслідкам державою вживається недостатньо.

На кожному віковому етапі життя дитина вимагає особливого підходу. Перехід від одного вікового етапу до іншого характеризується насамперед зміною провідної діяльності і виникненням на

базі цього нових особистісних утворень, з якими пов'язані всі інші особливості даного періоду розвитку [2]. У підлітковому віці формуються такі психологічні новоутворення, як підсвідома регуляція своїх вчинків, вміння враховувати почуття, інтереси, бажання і характер інших людей і орієнтуватися на них при організації своєї поведінки. Саме такі підходи мають знаходити соціальні фахівці.

Вирішення цієї проблеми безпосередньо пов'язане із професійним рівнем соціальних педагогів, які покликані працювати із соціальними сиротами. Проте ситуація ускладнюється тим, що підготовка кадрів для соціально-педагогічної сфери у вищих навчальних закладах України почалась порівняно нещодавно. У результаті потребують подальших досліджень теоретичні та технологічні засади вдосконалення підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з соціальними сиротами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Цю проблему вже частково висвітили у своїх наукових працях І. Бех, І. Зверева, І. Мигович. Над удосконаленням професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів працювали І. Козубовська, Г. Лактіонова, Л. Міщик, В. Поліщук та ін. Дослідження зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних педагогів представлено у працях О. Абдулліної, К. Бакланова, М. Галагузової, Ю. Галагузової, К. Греля, С. Єлканова, А. Козлова, Р. Рамзей, О. Холостової та ін. [1].

Безсумнівно заслуговують на увагу результати досліджень проблем соціально – педагогічної діяльності, зокрема праці В. Бочарової, М. Гур'янової, І. Зимньої, Т. Семигіної, М. Сметанського, а також питання підготовки і професійного становлення соціальних педагогів і соціальних працівників, що відображено у працях С. Архипової, Р. Вайноли, С. Литвиненко, В. Слассьоніна, С. Тетерського, С. Чистякової, Н. Шмельової та ін. [4]

Результати аналізу зазначених джерел дають підстави стверджувати, що проблемі підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи із соціальними сиротами не приділено належної уваги. У результаті залишаються теоретично нез'ясованими зміст і структура готовності соціальних педагогів до роботи із зазначеною категорією дітей, критерії, показники та рівні її сформованості, а також педагогічні умови підготовки вищезгаданих фахівців до роботи із соціальними сиротами. Бракує і методичних рекомендацій для науково – педагогічного складу щодо поліпшення підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з соціальними сиротами.

Метою статті є ретельний аналіз педагогічних умов ефективної професійно-педагогічної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з соціальними сиротами.

Основний виклад матеріалу. Дослідження статистичних даних дозволяє стверджувати, що останнім часом в Україні саме явище соціального сирітства набуває загрозливих масштабів у зв'язку із ускладненням соціально-економічної ситуації. Одним із шляхів її вирішення є поява соціального замовлення на соціального педагога – професії, що передбачає орієнтацію на особистість, високу педагогічну культуру, сформовані вміння використовувати різноманітні засоби та методи впливу на дітей, позбавлених батьківської опіки, а також посилення підготовки цих фахівців для роботи із соціальними сиротами.

На жаль, з кожним роком дітей, які залишилися без піклування батьків, в нашій країні стає не менше. За даними на 1 січня 2016 року виявлено близько 51 тисячі дітей такої категорії. З виявлених і врахованих дітей, які залишилися без піклування батьків, близько 33 тисяч передані на опіку, піклування і патронат, близько 18 тисяч дітей визначені в державні установи системи освіти, охорони здоров'я, соціального захисту населення. В основному це діти-сироти, підкидьки, відмовні і діти, чий батьки позбавлені батьківських прав, знаходяться в місцях позбавлення волі, на тривалому лікуванні [3].

Всього сиріт	3254 (19,4%)
Що залишилися без піклування батьків:	13589 (80,6%)
З них: відмовні, підкидьки	1922 (14,1%) 1019 (7,4%)
діти, чий батьки позбавлені прав, діти, чий батьки в місцях ув'язнення, діти, чий батьки у розшуку,	5857 (43,2%) 1146 (8,4%) 2726 (20,1%)
Діти, чий батьки на тривалому лікуванні	919 (6,7%)

Результати статистичних даних, аналіз наукової літератури, вивчення реального стану сформованості готовності майбутніх соціальних педагогів до роботи із соціальними сиротами, врахування особливостей соціальних сиріт, а також змісту професійної діяльності фахівців забезпечили можливість запропонувати та обґрунтувати педагогічні умови, реалізація яких у педагогічному процесі сприятиме більш результативній підготовці. Вони є такі: корегування змісту професійно-педагогічної підготовки студентів на основі максимального урахування особливостей особистості соціальної сироти; залучення студентів до колективного обговорення проблем соціального сирітства, складених на матеріалі реальних життєвих ситуацій; використання в процесі підготовки студентів комплексу вправ професійної

спрямованості, потенціалу їхньої педагогічної практики і самостійної роботи, а також розвиток у студентів рефлексивного ставлення до роботи з соціальними сиротами [1].

У своїй роботі майбутній соціальний педагог повинен керуватися нормативними документами щодо соціального захисту дитини та охорони дитинства: Законом України "Про охорону дитинства", Конвенцією з прав дитини, Національною програмою "Діти України" та іншими відповідними нормативними документами МОН України й усіх ланок органів управління освітою, річним планом.

Реалізація першої педагогічної умови передбачає спрямування студентів на інтенсивне засвоєння взаємозв'язку рис характеру дітей соціальних сиріт та особливих умов їх психічного розвитку, а також проведення низки занять із навчальної дисципліни "Теорія і методика виховної роботи з дітьми, які залишились без піклування батьків" у режимі тренінгу. При цьому потрібно робити акцент на формі проведення заняття (у колі), що допоможе об'єднати знання всіх учасників.

Під час таких занять учасники актуалізують свої знання про особливості дітей-сиріт, обмінюються ними, засвоюють нові; замислюються і змінюють вже сформовані установки; вчаться епатувати, бути толерантними стосовно соціальних сиріт; з'ясовують негативні аспекти їх соціалізації. На основі отриманих знань студенти засвоюють вміння прогнозувати й запобігати негативним поведінковим виявам з боку дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки [4].

Залучення студентів до колективного обговорення проблем соціального сирітства, складених на матеріалі реальних життєвих ситуацій передбачає використання методу "круглого столу" та методу "мозкового штурму". У процесі колективної роботи відбувається обмін інформацією, засвоєння нових знань, а учасники вчаться переконувати, аналізувати, слухати, вести полеміку. Метод "круглого столу" краще використовувати на семінарських заняттях, під час навчальних дискусій та на навчальних зустрічах.

Необхідним є обговорення з майбутніми фахівцями таких проблем: "Людська гідність та цінності", "Нещасливе дитинство", "Людяність чи існує вона в наш час", "Дитячі мрії та реальність життя", "Скалічена доля", "Чи можливо рости щасливим без батьків?", "Сімейні традиції виховання", "Від "групи ризику" – до групи надії", "Наркотики – життя чи смерть?" "Євросирітство", "Небажана дитина", "Сирота: соціальний статус чи стиль життя?" тощо.

Особливо важливим є також і використання в процесі підготовки студентів комплексу вправ професійної спрямованості, потенціалу їхньої педагогічної практики і самостійної роботи. Це забезпечується єдністю різних форм навчання, взаємозв'язком лекційних, семінарських та лабораторно – практичних занять. На лекційних заняттях доцільно організовувати виступи практиків: соціальних педагогів і вихователів установ інтернатного типу, інспектора з охорони прав дитинства, фахівця центру з усиновлення, юриста, медичного працівника тощо. Це збагатить зміст занять, надасть їм проблемного характеру, сприятиме розвитку мотивації професійної діяльності з дітьми – сиротами [1].

Розвиток у студентів рефлексивного ставлення до роботи з соціальними сиротами реалізується шляхом їх рефлексивної підготовки, яка передбачає формування базових знань стосовно професійної рефлексії; навчання студентів проводити аналіз особистої думки про себе та свою діяльність, співвідносити її з думкою клієнтів, колег та інших, а також з мотивацією їх вчинків; розвитку навичок у майбутніх соціальних педагогів неупереджено оцінювати власні можливості та здібності; навчання студентів найпростіших прийомів удосконалення рефлексивних умінь; удосконалення вмінь міжособистісного спілкування в колективах, у малих і великих групах.

Важливим у роботі з дітьми, позбавленими батьківського піклування, соціальний педагог повинен виконувати певні професійні функції. Вчені виділили дві основні професійні функції соціального педагога:

– соціально-терапевтичну (спрямована на своєчасне подолання кризових ситуацій та проблем неповнолітніх на основі самоусвідомлення особистістю ставлення до себе, до оточуючих та навколишнього середовища);

– охоронно-захисну (спрямована на реалізацію соціально-правового захисту дітей).

Для цього соціальний педагог повинен добре орієнтуватися у правовому механізмі захисту дітей.

Крім того, з метою розвитку у студентів рефлексивного ставлення до роботи з соціальними сиротами в процесі практичної підготовки особливого значення потрібно надавати розвитку їх творчої активності. Для цього навчальну та наукову діяльність студентів потрібно здійснювати на основі ідей розвитку творчих здібностей, системи різноманітних форм самостійної та дослідницької роботи різнорівневого характеру, створення евристичного середовища.

Висновки. Таким чином, професійна підготовка студентів – майбутніх соціальних педагогів має потенційні резерви для більш результативного формування їх готовності до роботи з соціальними сиротами. Наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми професійної підготовки майбутніх соціальних педагогів до роботи з соціальними сиротами.

Подальшу її розробку доцільно здійснювати за такими перспективними напрямами: визначення змісту нормативного і варіативного циклів навчальних дисциплін соціальних педагогів у контексті їх підготовки до роботи з соціальними сиротами; порівняльний аналіз досвіду підготовки соціальних педагогів до роботи з дітьми – соціальними сиротами у різних країнах світу; дослідження психолого-педагогічних засад підготовки майбутніх педагогів до такого виду діяльності.

Використані джерела

1. Галатир І. Підготовка майбутніх соціальних педагогів до роботи з соціальними сиротами. [Електронний ресурс] / Український науковий журнал "Освіта Регіону". – Режим доступу : <http://social-science.com.ua/>
2. Кашенко В.П. Педагогічна корекція / В.П. Кашенко. – М, Просвещение, 1994. – 223с.
3. Павленко Ю: Національна стратегія профілактики соціального сирітства спрямована на захист сім'ї та формування відповідального батьківства 22.10.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.adm.dp.ua/OBLADM/obl.dp.nsf/archive/1326FCCD74B27D3DC2257A9F004D543F?opendocument>
4. Пеша І.В. Соціальний захист дітей-сиріт та дітей позбавлених батьківського піклування / І.В. Пеша. – К., 2000.
5. Цимбалюк І.М. Психологія спілкування: [навчальний посібник] / І.М. Цимбалюк. – К. : ВД "Професіонал", 2004. – 304 с.
6. Шульга Т.І. Медодіка роботи з дітьми "групи ризику" / Т.І. Шульга, В. Слот, Х. Спаніард. – М.: 2001.
7. Шакурова М.В. Методика и технология работы социального педагога: Учеб. пособ. для студ. высш. пед. учеб. заведений / М.В. Шакурова. – М.: Изд. центр "Академия", 2002.
8. Щекин Г.В. Теория социального управления: [монография] / Г.В. Щекин. – К. : МАУП, 1996.

Gordeeva K.

PROFESSIONAL-PEDAGOGICAL TRAINING OF FUTURE SOCIAL TEACHERS TO WORK WITH CHILDREN ORPHANED

In this pedagogical conditions of an effective training future social pedagogues have been in the article theoretically substantiated. They include the definition of the purpose and content of professional and educational students' training based on maximum considering individual orphan peculiarities, involving students into collective discussion of social orphanage based on the materials of real life situations, implementation of professionally oriented exercises in the process of students' training, development of reflective attitude to work with social orphans. The development of students' reflexive relationship to the social work with orphans is implemented through reflective training, which involves the formation of basic knowledge in relation to professional reflection; teaching students to analyze personal opinion about themselves and their activities, to correlate it with the opinion of clients, colleagues and others, and the motivation of their actions; development of skills of future social pedagogues make a fair assessment of their own capabilities and abilities; teaching students simple methods of improving reflective skills; improving the skills of interpersonal communication in teams, in small and large groups. Important in work with children deprived of parental care, social worker must perform certain professional functions. Realization of pedagogical conditions provides for the direction of students at the intensive assimilation of the relationship character traits of children, social orphans and the special conditions of their mental development, as well as a series of lessons on educational discipline "Theory and methods of educational work with children left without parental care" in training mode. Thus it is necessary to focus on the lesson (in a circle) that will help to unite knowledge of all participants. Importantly, during these sessions, participants will update their knowledge about the peculiarities of orphans, exchange them, learn new ones; reflect on and change existing installation; learn to shock, to be tolerant with respect to social orphans; find out the negative aspects of their socialization. Based on the obtained knowledge the students acquire the ability to predict and to prevent negative behavioral manifestations of orphans and children deprived of parental care.

Key words: orphans, readiness to work with social orphans, professional training of future social pedagogues, pedagogical conditions of readiness formation.

Стаття надійшла до редакції 20.04.2016 р.